

Висновки. Таким чином, укладення угоди про визнання вини – різновид правового компромісу в кримінальному судочинстві України, зорієнтованого на розв’язання справи без застосування кримінального покарання.

Закріплення в УПК України інституту угоди є позитивним кроком на шляху до вирішення проблем сучасного кримінального судочинства. Водночас розширення процесуальної самостійності сторони захисту у формах і методах дії на хід кримінального провадження не позбавляє слідчого і прокурора обов’язку доводити належним чином, а суд – об’єктивно досліджувати обставини скоєного правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний-процесуальний кодекс України (чинне законодавство з 19 листопада 2012 р.) (офіційний текст): видавець Паливода А.В – Київ, 2012. – С.245–246.
2. Тертишник В.М. Кримінальний кодекс України. Особлива частина: підручник. Академічне видання. – К. : Алерта, 2014. – С. 272–273, 279.
3. Іваненко П.С. Примирення винного з потерпілим /П.С. Іваненко// Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 8. – С.16–19.
4. Козочкин И.Д. Преступление и наказание в Англии, США, Франции, ФРГ, Японии: [учебное пособие] /И.Д. Козочкин. – М: Омега, 1992.
5. Прилуцький С. Інститут допустимості доказів у кримінальному судочинстві США та Англії: порівняльно-правовий аспект /С. Прилуцький // Право України. – 2006. – № 10 – С. 132–134.
6. Рамкове рішення Ради Європейського Союзу «Про положення жертв у кримінальному судочинстві» від 15 березня 2001 р. // Офіційний журнал. – 2001. – № L082. – С.18–42.
7. Тімохов О. Медіація у кримінальних справах. // Юридична газета № 27 (317) – С. 6–7.
8. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=4763 / Верховна Рада України.

СЕМЕНОГОВ В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

**ГЕНЕЗИС ТА СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ
ЩОДО ПОНЯТТЯ «ПРОТИДІЯ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ»**

Стаття присвячена аналізу наявних у криміналістичній літературі поглядів щодо розуміння терміну «протидія розслідуванню». Зроблено спробу акцентувати увагу на зміст самої протидії розслідуванню. Розглянуто погляди науковців-криміналістів на сутність і розуміння цього поняття в сучасних умовах боротьби зі злочинністю.

Ключові слова: протидія розслідуванню злочинів, приховування злочину.

Статья посвящена анализу существующих в криминалистической литературе взглядов относительно понимания термина «противодействие расследованию». Сделана попытка акцентировать внимание на содержании самого противодействия расследованию. Рассмотрены взгляды ученых-криминалистов на сущность и понимание этого понятия в современных условиях борьбы с преступностью.

Ключевые слова: противодействие расследованию преступлений, сокрытие преступлений.

The article is devoted to the analysis of existing forensic literature views on the understanding of the term “opposition to the investigation”. An attempt was made to focus on the content of counteraction the investigation as itself. The views of scientists on forensic nature and understanding of the term in modern conditions the fight against crime has been considered.

Key words: *opposition to the investigation, crime concealment.*

Вступ. У процесі виявлення і переробки доказової інформації під час розслідування злочинів слідчий стикається із проблемою впливу об’єктивних і суб’єктивних факторів, що навмисно чи мимоволі перешкоджають цьому процесу, а також загрожують ефективному використанню одержаної інформації. Слід зазначити, що проблеми протидії слідству завжди цікавили криміналістів. Термін «протидія розслідуванню» не є новим для криміналістики. Вже з моменту формування криміналістики як самостійної галузі знання зверталася увага на ті чи інші форми протидії розслідуванню. Зокрема, Г. Гросс відзначав «різні прийоми злочинців», такі як зміна зовнішності, неправдиві показання про звання та ім’я, симуляція хвороби і фізичних недуг (хвороби викликаних до слідства осіб, запідозрених або обвинувачених, раптове захворювання обвинуваченого або важливого свідка під час допиту), таємні знаки у середовищі злочинців [6, с. 346–401].

Обрання злочинцями видів і форм протидії зумовлене розвитком злочинності і являє собою реакцію на діяльність із розкриття та розслідування злочинів.

В останні роки слідча практика дедалі частіше зустрічається із цілеспрямованою, часто досить витонченою та ретельно спланованою протидією не лише з боку підозрюваних та обвинувачених, але й з боку свідків і навіть потерпілих, а також інших учасників процесу та осіб, які мають відношення до розслідування кримінального провадження. Також трапляються випадки протидії слідству і з боку посадових осіб державних та громадських організацій різного рівня, зокрема правоохоронних та контролюючих органів. Вивчення проблеми протидії слідству актуальне ще й через те, що злочинність здебільшого набуває характеру організованої. Злочинні угруповання вже мають свою стратегію та тактику, способи конспірації, контррозвідку та охорону, створюють фонди для підкупу посадових осіб, допомоги особам, які звільняються з місць позбавлення волі. Як виявляє слідча практика, саме цілеспрямована, систематична, ретельно спланована протидія з боку організованих злочинних угруповань суттєво ускладнює викриття та розслідування їх кримінальної діяльності та постає одним із факторів їх безпечного існування. Проблема протидії розслідуванню останнім часом набула особливої актуальності й гостроти. Це насамперед пов’язано із розмахом організованої злочинної діяльності, з корумпованістю працівників владних структур і правоохоронних органів. Раніше під протидією розслідуванню розуміли переважно різні форми й способи приховування злочинів, а сьогодні протидія розслідуванню може бути визначена як навмисна діяльність з метою перешкодження встановленню істини в кримінальному провадженні.

До розгляду й вирішення цього питання звертались багато видатних вчених. Питання протидії розслідуванню були предметом досліджень Р.С. Белкіна, О.І. Гурова, Л.Я. Драпкина, О.Р. Ратінова та інших вчених-криміналістів. Деякі автори розглядали питання подолання протидії при провадженні окремих слідчих дій (Р.С. Белкін, І.О. Биховський, А.М. Васильєв, Г.Г. Доспулов та ін.). Особливості розслідування в умовах протидії висвітлювали у своїх наукових роботах також О.Я. Баєв, І.Ф. Герасимов, М.П. Яблоков та ін.

Постановка завдання. Метою статті є з’ясування сутності поняття «протидія розслідування злочинів» шляхом аналізу наявних у криміналістичній літературі підходів до розуміння цього поняття.

Результати дослідження. Протидію розслідуванню злочинів слід сприймати як певною мірою природне явище, пам’ятати про яке необхідно завжди. Це впливає з самої сутності слідчої діяльності, для якої, як зауважив В.Л. Васильєв, характерно подолання опору з боку незацікавлених в успішному розслідуванні справи осіб. Також він звертає увагу на те, що психологічні

особливості діяльності слідчого визначаються також екстремальністю умов цієї діяльності (обмеженість терміну розслідування, протидія з боку зацікавлених осіб та ін.) [4, с. 338].

На думку психологів та соціологів, конфлікт притаманний будь-якому виду діяльності людини. Не є виключенням і діяльність слідчого, через це найбільшу загрозу збереженню доказів становить не плин часу, а свідомо протидія осіб, зацікавлених у перекручуванні результатів розслідування. Цим розслідування злочинів найбільше відрізняється від інших видів пізнавальної діяльності. Певною мірою протидія присутня при розслідуванні практично кожного кримінального провадження.

Що стосується питання розробки конкретної системи прийомів та способів подолання протидії розслідуванню, то за незначним виключенням (В.П. Бахін, В.М. Карагодін, В.С. Кузьмічов, С.Ю. Журавльов, С.І. Медведєв, В.А. Овечкін) воно залишається недостатньо вирішеним порівняно з потребами практики. Цій проблематиці присвятив докторську дисертацію та монографію В.М. Карагодін («Подолання протидії попередньому розслідуванню», Свердловськ, 1992), у якій зробив спробу охарактеризувати та визначити поняття протидії, запропонував класифікацію її актів та зупинився на проявах протидії. С.Ю. Журавльов у дисертації «Протидія діяльності у розкритті та розслідуванні злочинів та тактика його подолання» (Нижній Новгород, 1992) розглянув діяльність органів слідства та дізнання у розслідуванні злочинів у галузі економіки [8]. Також окремі глави, присвячені протидії та засобам її нейтралізації, включили до підручників для навчальних закладів. Але вони висвітлюють дану проблему досить поверхово, базуючись, в основному, на одній із чисельних форм протидії – приховуванні злочинів, тому ця проблема не може вважатися достатньо дослідженою.

У криміналістичній та психологічній літературі немає єдиного визначення протидії, що включало б у себе всі риси протидії, і з якого була б зрозумілою сутність цього явища та його мета. У звичайному розумінні протидія – це дія, що перешкоджає іншій дії. Протидія (як дія, спрямована на неприпустимість досягнення бажаної мети протилежною стороною) є різновидом конфліктної поведінки. Протидія спрямована не лише на неприпустимість (перешкоджання, блокування) будь-якої дії, а й на перешкоджання досягненню бажаної (кінцевої) мети, отриманню конкретного результату (наприклад, встановленню всіх обставин вчиненого злочину та участі в ньому обвинуваченого, підготовки справи до слухання в суді тощо). Р.С. Белкін вживав термін «протидія» у своїх роботах, зазначаючи при цьому, що, характеризуючись загалом як протидія слідству, тактика сумлінних учасників слідчих дій може виражатися у пасивному та активному опорі зусиллям слідчого встановити істину у справі. Перешкоджання розслідуванню, за визначенням Р.С. Белкіна, полягає у недопущенні включення відповідної доказової інформації до сфери кримінального судочинства та використання у процесі розслідування. Ця діяльність здійснюється різними способами приховування злочину [2]. Досліджуючи зміст цього поняття, вчений відзначає, що якщо раніше під протидією розслідуванню розуміли «переважно різні форми й способи приховування злочинів, то тепер це поняття наповнилося більш широким змістом і може бути визначене як навмисна діяльність з метою перешкоджання вирішенню завдань розслідування й, у кінцевому підсумку, встановленню істини у кримінальній справі». Далі автор визначає протидію як перешкоджання здійсненню особами, які провадять попереднє розслідування, їх процесуальних повноважень [9, с. 121].

С.Ю. Журавльов розмежовує поняття «протидія розслідуванню» та «приховування злочину» та зазначає, що першим терміном дослідники майже не користуються, але це не може слугувати аргументом його неправильності. Крім того, на підтвердження свого висновку С.Ю. Журавльов посилається на проведений ним огляд літературних джерел із цього приводу, зазначаючи, що автори мають на увазі не приховування злочину взагалі, а приховування слідів злочину, що, власне, звужує обсяг поняття; внаслідок вузькості обраного поняття часто використовуються терміни з «ранньої» криміналістики (такі як «марка професії», «уловка» чи абстрактні вислови типу «спосіб ухилення від відповідальності»). За проведеним оглядом автор приходиться до висновку, що термінологічні нюанси не настільки невинні, коли враховувати, що вони перешкоджають адекватному відбиттю у науці реалій практики. Тому С.Ю. Журавльов пропонує визначати протидію як систему дій (чи бездіяльності), яка спрямована на досягнення

мети приховування злочину шляхом недопущення залучення його слідів до сфери кримінального судочинства та їх подальшого використання в якості судових доказів. Дехто із криміналістів використовує термін «протидія» як синонім для визначення поняття «приховування злочину». В.М. Карагодін, узагальнивши основні риси протидії (цілеспрямовані дії, які являють собою частину чи навіть окремий вид діяльності; структурний елемент конфліктної взаємодії; вид комунікативної діяльності, пов'язаної із впливом на людей), визначає її як специфічний вид соціальної діяльності, характеризує протидію попередньому розслідуванню як навмисні дії (чи систему бездіяльності), які спрямовані на перешкоджання виконанню завдань попереднього розслідування та встановленню об'єктивної істини у кримінальній справі.

В.Г. Гончаренко та Ф.М. Сокіран визначають протидію як перешкоджання розслідуванню; як дію, що перешкоджає діяльності слідчого у досягненні цілей, які він ставить перед собою, та уточнюють, що всі явища протидії створюють умови для того, щоб було порушено нормальний процес досягнення істини, процес пізнання, властивий юридичній діяльності [5, с. 22].

Як бачимо, С.Ю. Журавльов, В.М. Карагодін, О.В. Александренко дотримуються думки, що протидія може виражатися і у бездіяльності. Розглядаючи протидію розслідуванню як умисну діяльність, Р.С. Белкін так само звертає увагу на те, що «сама діяльність осіб, які протидіють, може охоплювати не тільки активну форму людської поведінки – дію, а й пасивну – бездіяльність» [9, с. 694].

До протидії у формі бездіяльності він зарахував умовчання, недонесення, неповідомлення запитуваних відомостей, невиконання дій, які вимагаються, відмову від давання показань [9, с. 694].

Є також низка вчених (Р.М. Шехавцов, Б.В. Щур, Л.В. Лівшиц), які, навпаки, вважають, що термін «бездіяльність» неприйнятний для характеристики протидії розслідуванню злочинів. Зокрема, Р.М. Шехавцов пояснює це тим, що «в психології загально визнано, що людська діяльність не існує інакше, як у формі дії або ланцюга дій, і якщо немає дій, то немає і діяльності» [10, с. 198–199].

Отже, вчені-криміналісти поки що не досягли єдності у поглядах на це питання, і тому слід вважати його дискусійним.

Протидія розслідуванню (у прагненні уникнути відповідальності за вчинене) завжди супроводжувалась вчиненням злочинів. За період існування злочинності вона розвинулася від елементарних кроків до системи витонченої і відкритої протидії діяльності державних органів боротьби зі злочинністю, і можна стверджувати, що питання визначення протидії розслідуванню залишається відкритим, як і питання щодо форм та видів такої протидії.

На думку Н.М. Ахтирської перешкоджання розслідуванню полягає у недопущенні відповідної доказової інформації у сферу карного судочинства та її використання у процесі розслідування. Перешкоджання розслідуванню здійснюється різними способами приховування злочину й виражається у перешкоджанні здійсненню слідчими їхніх процесуальних повноважень. Зрозуміло, не завжди протидія спрямована проти конкретного слідчого, вона може спрямовуватися на перешкоджання виявленню і розслідуванню конкретного злочину органами розслідування взагалі. Сама протидія розслідуванню, на її думку, передбачає ту чи іншу форму спілкування суб'єкта протидії зі слідчим. У структурі спілкування розрізняють три компоненти: перцептивний, комунікативний та інтерактивний. Зміст перцептивного компонента складають процеси сприйняття і розуміння один одного учасниками спілкування. Комунікативний компонент складається з обміну інформацією учасників спілкування. Інтерактивний компонент характеризує взаємодію учасників спілкування. В аспекті перцепції суб'єкт протидії, розуміючи цілі та спрямованість дій слідчого, прагне вплинути на них у бажаний для себе бік. Із комунікативної точки зору протидія розслідуванню полягає, з одного боку, у прагненні суб'єкта одержати інформацію про задуми та дії слідчого, а з іншого – у передачі слідчому недостовірної чи прихованої інформації, або й взагалі в її прихованні від слідчого. Інтерактивний компонент у цьому випадку виражається у конфліктній взаємодії, у суперечності, несумісності цілей сторін, що взаємодіють [1, с. 62].

На думку В.В. Дементьева і В.В. Степанова, протидія виявленню, розслідуванню і судовому розгляду кримінальних справ є видом антисоціальної та іншої діяльності, що включає

навмисні чи ненавмисні дії (бездіяльність), які здійснюються учасниками кримінального процесу, а також іншими особами, спрямованої проти досягнення цілей кримінального судочинства [7, с. 135]. Дослідники також використовують визначення «приховування злочину», маючи при цьому на увазі зміст протидії. Характеризуючись, загалом, як протидія слідству, тактика добросовісних учасників слідчих дій може виражатися в пасивному і активному опорі зусиллям слідчого встановити істину у справі, як зазначає Р. С. Белкін [2, с. 146–147]. Перешкоджання розслідуванню полягає у недопущенні включення відповідної доказової інформації у сферу кримінального судочинства та використання у процесі розслідування. Ця діяльність здійснюється різними способами приховування злочину.

Висновки. Проаналізувавши думки та погляди різних науковців, можна стверджувати, що сьогодні існує досить велика кількість неоднозначних, різних за обсягом і змістом визначень протидії розслідуванню злочинів. Проте, незважаючи на деякі відмінності (при визначенні форми діяння, суб'єктивного ставлення особи до своїх дій, їх відповідності закону, часу вчинення, кола суб'єктів протидії), вони мають деякі схожі риси й збігаються в основній меті протидії – створенні перешкод досягненню головної мети розслідування – установленню істини в кримінальній справі. Тому вважаємо правильним розглядати протидію розслідуванню, з одного боку, як протиправну діяльність, що включає як умисні, так і ненавмисні дії (бездіяльність), спрямовані на перешкоджання встановленню об'єктивної істини в кримінальній справі та вирішенню інших завдань розслідування. З іншого боку, слід чітко виділяти й розмежовувати дві складові частини – те, що може викриватися й переборюватися на рівні діяльності правоохоронних органів, і те, що може бути переборено лише за рахунок можливостей держави і суспільства в цілому. Таким чином, протидію попередньому розслідуванню можна визначити і як своєрідний вид соціальної діяльності, який являє собою систему цілеспрямованих дій у перешкоджанні повному, всебічному та об'єктивному розкриттю та розслідуванню злочинів. У цьому полягає сутність протидії, що являє собою динамічне явище, «крокує в ногу» з часом та враховує всі його особливості. Злочинність якісно змінюється у бік вчинення більш жорстоких та зухвалих злочинів, витонченості їх форм, тяжкості наслідків. За таких умов працювати по-старому, старими методами означає програти битву зі злочинністю, ледве її почавши. Звідси – нагальна потреба правоохоронних органів у розв'язанні проблеми боротьби з протидією їх діяльності у розслідуванні злочинів. Отже, постала необхідність розробки конкретних рекомендацій, прийомів та методик практичної діяльності та впровадження їх у повсякденну діяльність правоохоронних органів для підвищення її ефективності в сучасних умовах. Уточнення поняття та сутності протидії розслідуванню – це не просто теоретичний пошук, а створення умов для предметного вивчення цього явища, розробки конкретних рекомендацій у виявленні та подоланні її проявів.

Список використаних джерел:

1. Ахтирська Н. Форми протидії розслідуванню злочинів, вчинених у сфері комп'ютерних технологій / Юридичний журнал. – 2003. – №3(9). – С.60–64.
2. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики / Р.С. Белкин. – Т. 3. – М. : Юрид. лит., 1979. – 407 с.
3. Белкин Р.С. Противодействие расследованию и пути его преодоления криминалистическими и оперативно-розыскными средствами и методами / Р.С. Белкин // Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного следствия / под ред. Т.В. Аверьяновой, Р.С. Белкина – М. : Новый Юрист, 1997. – С. 129.
4. Васильев В.Л. Юридическая психология: Учебник для вузов. – 5-е изд., перераб. и доп. – СПб, 2003. – 656 с.
5. Гончаренко В.Г. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві / В.Г. Гончаренко, Ф.М. Сокиран. – К. : Укр. акад. вн. справ, 1994. – 48 с.
6. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. – Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. – М. : ЛексЭст, 2002. – 1088 с.
7. Дементьев В.В. Соотношение противодействия расследованию, сокрытия и инсценировки преступления / В.В. Дементьев, В.В. Степанов // Материалы международной научной кон-

ференции «Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе». – Ч. 2. – Уфа : РИО БашГУ, 2003. – С. 133–137.

8. Журавлев С.Ю. Противодействие деятельности по раскрытию и расследованию преступлений и тактика его преодоления. Дис. канд. юрид. наук. Н. Новгород: НВШ МВД РФ, 1992. – 201 с.

9. Криминалистика : [учебник для вузов] // [Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская] ; под ред. Р.С. Белкина. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 990 с.

10. Шехавцов Р.М. Поняття протидії розслідуванню злочину / Р.М. Шехавцов // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. – 2002. – № 3. – С. 192–204.

